

Susanna Helminen

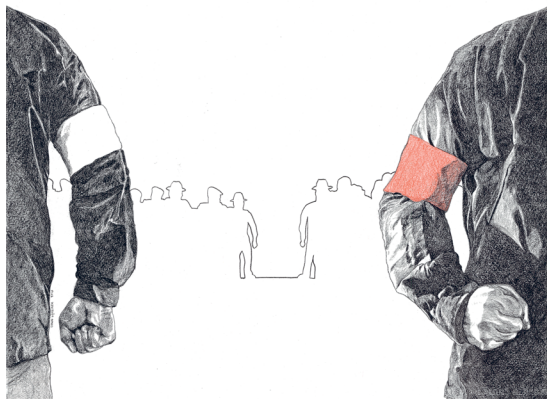
MÄNTYHARJU 2018 – NÄYTTELYAIHEEN VASTAANOTTO PIENELLÄ PAIKKAKUNNALLA

Johdanto

Ensimmäiset merkit sodasta nähtiin Mäntyharjussa tammikuun lopulla 1918. Taistelut alkoivat kuitenkin vasta helmikuussa, kun rautatie toi rintaman ryminällä Mäntyharjuun. Paikkakuntalaisia oli mukana molemmilla puolilla, ja kertomukset vastapuolen julmasta terrorista veivät osapuolet entistä kauemmas toisistaan. Sodan päättyessä mäntyharjulaisia oli kuollut kaikkiaan noin 150. Suurin osa kuolleista oli punaisina teloitettuja. Kuten monin paikoin muuallakin, myös Mäntyharjussa sodasta alettiin puhua vapaussotana.

Sisällissodan aikaiset tapahtumat Mäntyharjussa nostivat pienen eteläsavolaisen paikkakunnan sata vuotta sitten koko kansan tietoisuuteen. Tätä taustaa vasten oli selvää, että Mäntyharjun museon kesän 2018 näyttely käsittelisi sisällissotaa. Tavoitteenani näyttelyn käsikirjoittajana oli luoda kattava kuva vuoden 1918 tapahtumista ja nostaa esille molempien osapuolten näkökulmaa. Oli selvää, että aihe tulisi paitsi kiinnostamaan yleisöä, myös herättämään ristiriitaisia tunteita.

Miten aiheen poleemisuus ja vanhat rajalinjat sitten näkyivät paikallismuseon näyttelyn valmistelussa? Tähän pureudun artikkelissani. Pyrin vastaamaan seuraaviin kysymyksiin: Millaisen vastaanoton näyttelyaihe sai? Entä vaikuttiko aiheen kiistelty luonne näyttelyn kirjoitusprosessiin? Joko vuonna 2018 sodasta voidaan puhua asettumatta kummallekaan puolelle rintamaa?

Kuva 1. Iso osa Mäntyharju 1918 -näyttelyn kuvituksesta toteutettiin piirroksilla, sillä valokuvia oli saatavilla rajatusti. Piirros Osmo Pöntinen 2017.

Mäntyharjun museo

Mäntyharju on noin 6 000 asukkaan kunta Etelä-Savossa¹. Sisällissodan aikaan sata vuotta sitten Mäntyharjun asukasluku oli noin kaksinkertainen nykyiseen verrattuna². Mäntyharjuun kuului tuolloin myös iso osa nykyisestä Pertunmaan kunnasta, mikä lisäsi asukaslukua merkittävästi. Pertunmaa itsenäistyi vuonna 1926.³

Mäntyharjun museo on kunnan alainen paikallismuseo. Museo perustettiin kotiseutuinnostuksen kulta-aikaan, vuonna 1970. Vuodesta 1985 museo on kuulunut Savonlinnan maakuntamuseon alueeseen. Nykyisellään museolla ei ole vakituista täysipäiväistä henkilökuntaa. Päävastuu museon toiminnasta kuuluu kunnan kulttuurisihteerille. Museon pyörittäminen on kuitenkin vain pieni osa kulttuurisihteerin toimenkuvasta.⁴

Viime vuosina monet museon näyttelyistä ja kokoelmatoiminnasta on rahoitettu erilaisten projektirahoitusten ja lahjoitusten turvin. Ulkopuolinen rahoitus on mahdollistanut täysipäiväisen työntekijän palkkaamisen vastaamaan kustakin projektista.⁵ Myös sisällissotannäyttelyn taustoitusta ja käsikirjoitusta rahoitettiin tutkimustoimintaan myönnettyllä lahjoituksella.

Museon näyttelyt ovat auki yleisölle kesäaikaan, koulujen lomakautena. Kesällä 2018 museon näyttelykausi ja Mäntyharju 1918 -näyttely oli auki kesäkuun 10. päivästä elokuun 19. päivään asti. Tämän artikkelin pääpaino on kuitenkin artikkelin valmisteluvaiheessa.

Sisällissota Mäntyharjussa

Mäntyharjun suojeluskuntaa edeltänyt vapaaehtoinen palokunta perustettiin elokuussa 1917. Siihen kuului alun perin kolmisenkymmentä henkeä. Mäntyharjun työväenyhdistys perusti punakaartia edeltäneen järjestyskaartin saman vuoden syyskuussa. Kaartiin kuului aluksi vain kymmenkunta ihmistä, mutta sodan sytyessä myös punakaartin jäsenmäärä hipoi kolmeakymmentä.⁶

Tammikuun lopulla 1918 Mäntyharjun Suojeluskunta aloitti paikkakunnalla venäläisten joukkojen aseistariisunnan ja vangitsi paikallisen Työväen yhdistyksen johtohahmot⁷. Sisällissota oli alkanut.

Merkittävimmät taistelut Mäntyharjun rintamalla käytiin rautatien hallinnasta. Rintama tuli Mäntyharjuun ryminällä helmikuun alussa, kun punaisten joukot saapuivat etelästä ja valtasivat Mäntyharjun rautatieaseman seudun ja kirkonkylän. Valkoiset vetäytyivät pohjoiseen ja räjäyttivät mennessään Kiepin rautatiesillan estäen näin punaisten etenemisen pidemmälle kohti Mikkeliä.⁸ Räjähdyksessä kuoli kilometrien päähän.

Valkoiset valtasivat asemanseudun ja kirkonkylän takaisin punaisilta viikkoa myöhemmin. Punaiset onnistuivat pakenemaan Mouhulle, Kouvolan suuntaan.⁹ Mouhulla käytiin maaliskuussa Mäntyharjun rintaman tunnetuimmat taistelut.¹⁰

Kuva 2. Valkoisia Penttilän talon rappusilla Mäntyharjussa keväällä 1918. Kuva Mäntyharjun museo.

Kuva 3. Kiepin sillan räjäytys Mäntyharjussa helmikuussa 1918. Piirros Osmo Pöntinen 2017.

Maaliskuun alussa valkoiset hyökkäsivät Mouhulle kolmesta suunnasta. Mouhun pysäkki saatiin vallattua ja punaiset vetäytyivät Voikoskelle. Valkoisten suunnitelma punaisten vetäytymisen estämiseksi kuitenkin epäonnistui.¹¹

Valkoiset hyökkäsivät Hilloosensalmelle, jossa tavoitteena oli rikkoa rautatiesilta. Perääntyessään valkoiset tulivat punaisten yllättäviksi Paljakanlahden jäällä. Punaiset onnistuivat ampumaan rekeen, joka oli täynnä räjähteitä. Kuorma räjähti ja sai aikaan ison railon. Sekä hevosia että miehiä vajosi jään uumeniin.¹² Taistelussa kaatui noin 50 miestä. Se oli yksi päivän suurimpia miestappioita koko Suomessa.¹³

Joitain päiviä myöhemmin punaiset saivat vahvistusta Helsingistä, kun Pasilan asemalla koottu panssarijuna saapui Voikoskelle. Punaiset hyökkäsivät Mouhulle. Valkoiset onnistuivat kuitenkin tuhoamaan junan, jonka koko miehistö kuoli iskussa.¹⁴

Koko maaliskuun ajan Mouhulla käytiin asemasotaa. Punaiset tekivät useita epäonnistuneita hyökkäyksiä. Yksittäisiä taisteluita käytiin maalishuhtikuussa myös muualla Mäntyharjussa.¹⁵ Huhtikuun lopulla punaiset alkoivat vetäytyä Mäntyharjasta Kouvolan suuntaan. Matkalla he polttivat taloja Voikoskella ja räjäyttivät Hilloosensalmen sillan.¹⁶

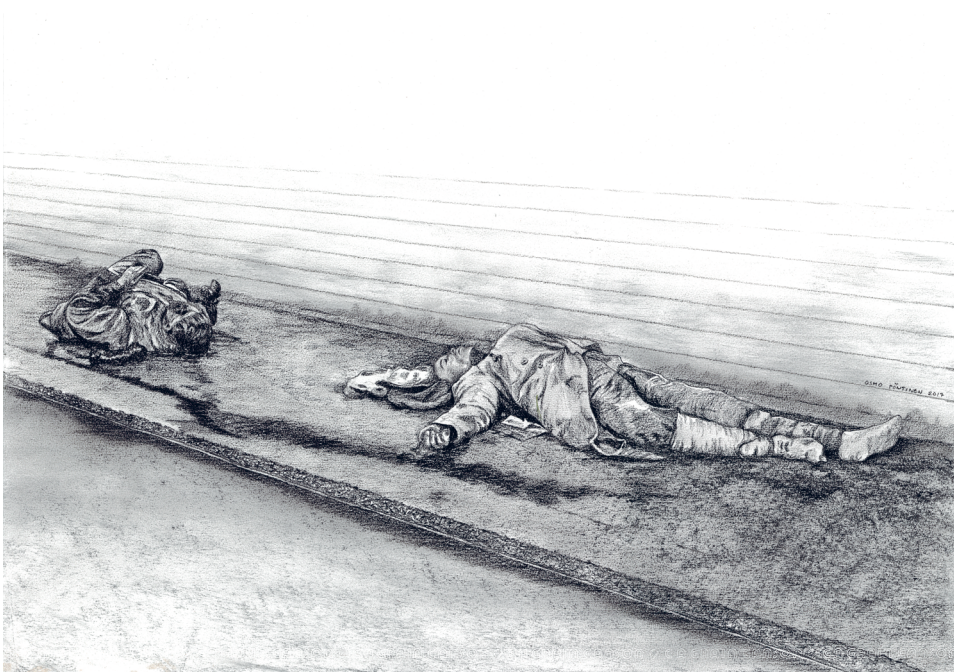
Valtaosa Mäntyharjussa käytyihin taisteluihin osallistuneista oli ulkopaikkakuntalaisia. Valkoisia joukkoja tuli ainakin Mikkelistä, Kajaanista ja Kuopiosta¹⁷. Punaisia taas Kotkasta ja Kouvolan suunnalta, kuten Jaalasta ja Kuusankoskelta¹⁸.

Myös mäntyharjulaisia oli mukana taisteluissa, mutta iso osa mäntyharjulaisista ei halunnut ottaa osaa sotatapahtumiin. Taisteluiden tultua kotitalon tuntumaan monet joutuivat kuitenkin majoittamaan sijainnista riippuen joko punaisia tai valkoisia sotilaita. Lisäksi mäntyharjulaisia taisteli asevelvollisina valkoisten puolella. Osa jätti kuitenkin saapumatta valkoisten helmimaaliskuussa järjestämiin kutsuntoihin.¹⁹ Mäntyharjulaisia osallistui erityisesti asevelvollisina taisteluihin myös muualla Suomessa²⁰. On mahdotonta tietää tarkalleen, kuinka suuri osa mäntyharjulaisista kaikkiaan osallistui sotatapahtumiin. Varmaa on kuitenkin se, että kodin tuntumaan tullut sota kosketti paikkakuntalaisia monin tavoin.

Mäntyharjulaisia kuoli taisteluissa yhteensä parikymmentä. Sen sijaan terrorin uhreina mäntyharjulaisia kuoli useita kymmeniä. Merkittävä osa terrorin uhreista teloitettiin punaisina.²¹ Valkoiset ampuivatkin Mäntyharjussa taisteluiden ulkopuolella enemmän ihmisiä kuin missään muualla Mikkelin läänissä²². Kaiken kaikkiaan punaisina teloitettiin Mäntyharjussa noin kahdeksankymmentä henkeä, joista suurin osa oli paikkakuntalaisia²³.

Kuva 4. Paljakanlahden räjähdys 3.3.1918. Piirros Osmo Pöntinen 2017.

Kuva 5. Mäntyharjussa kuoli terrorin uhrina useita kymmeniä ihmisiä. Piirros Osmo Pöntinen 2017.

Kuva 6. Valkoisten muistomerkin paljastus. Kuva Mäntyharjun museo.

Kuva 7. Mouhun taisteluiden muistomerkin paljastus vuonna 1926. Kuva Mäntyharjun museo.

Sisällissodan perintö

Julkista keskustelua käytiin sodan voittaneen osapuolen ehdoilla – mielikuva Suomen sisällissodasta rakentui pitkään valkoisen näkökulman varaan koko Suomessa²⁴.

Valkoisten puolella kaatuneita muisteltiin vapaussodan sankareita. Mäntyharjussa järjestettiin valkoisten sankarihautajaiset 12. toukokuuta 1918. Haudan lepoon siunattiin 13 paikkakuntalaista. Hautajaisiin osallistui iso joukko ihmisiä ja vainajat saatettiin hautaan soittokunnan säestyksellä.²⁵

Sankarihaudalle pystytettiin muistomerkki vuonna 1921.²⁶ Myös Mouhun taisteluiden kunniaksi pystytettiin muistomerkki pian sodan jälkeen. Paikallinen Suojeluskunta juhlisti vuosittain Mäntyharjun valtausta punaisilta²⁷.

Punaisten puolella taistelleita ja henkensä menettäneitä ei saanut julkisesti muistella. Kuolinilmoitusten julkaiseminen oli kielletty, eivätkä monetkaan punaiset olleet päässeet haudatuksi kirkkomaahan. Esimerkiksi mäntyharjulaiset punaisina teloitettut oli haudattu ampumapaikoille. Asenneilmapiiri myös käytännössä esti monia saamasta selville, mitä heidän menettämilleen läheisille oli tapahtunut.²⁸

Toisen maailmansodan jälkeen sisällissodan julkinen muistelu vapaussotana väheni ja punaisten muistaminen muuttui vähitellen sallitummaksi. Alettiin puhua kansalaissodasta. Väinö Linnan Täällä pohjantähden alla -teoksella oli iso merkitys keskustelun avaajana 1960-luvulla.²⁹

Mäntyharjussa sovinnon eleenä toimi punaisina teloitettujen ruumiiden siirtäminen tiedetyistä joukkohautoista hautausmaalle marraskuussa 1946. Vain osan henkilöllisyys kyettiin varmistamaan. Hautaan on siirretty kaikkiaan 76 vainajan jäänteet.³⁰

Hautausmaalle siirretyille vainajille järjestettiin hautajaiset. Tilaisuuteen osallistui satamäärin ihmisiä – vainajien omaisia ja ystäviä sekä työväenyhdistyksen jäseniä. Siunaustilaisuuden toimitti Mäntyharjun silloinen kirkkoherra Kaarlo Airas.³¹ Vappuna 1949 hautapaikalle pystytettiin muistomerkki vakaumuksensa puolesta kaatuneille.³²

Vaikka suurin osa mäntyharjulaisista ei osallistunutkaan paikkakunnalla vuonna 1918 käytyihin taisteluihin omakohtaisesti, sodan perintö jätti väistämättä jälkensä. Erityisesti taisteluiden ulkopuolella kuolleiden kohtalot koskettivat lukuisia perheitä ja sukuja ja olivat omiaan jättämään katkeria muistoja varsinkin, kun ihmiantajat ja teloittajat olivat osin tiedossa³³.

Mäntyharju 1918 -näyttelyaiheen julkistus ja vastaanotto

Mäntyharjun museon kesän 2018 näyttelyaihe paljastettiin edeltävän kesän lopulla vähän ennen edellisen näyttelyn sulkeutumista. Näyttelyaihe herätti odotetusti keskustelua. Pääsääntöisesti näyttelyyn suhtauduttiin mielenkiinnolla, mutta oli

selvää, että aihe herätti yhä myös monenlaisia tunteita. Sisällissota-termiä vierastettiin, osa olisi tahtonut aiheen jäävän kokonaan käsittelemättä.

Koko näyttelyprosessin ajan olen ollut hyvin tietoinen aiheen kiistanalaisesta luonteesta. Näyttelyn taustatutkimus ja kirjoitus toivat kiinnostavalla tavalla esille sotaan yhä liittyviä tabuja. Kenellä on oikeus päättää, millä nimellä sodasta puhutaan? Kenen näkökulmasta sodasta pitäisi puhua? Onko yleensä olemassa yhteistä totuutta vai vain kilpailevia näkökulmia?

Tulevan kesän näyttelyaiheesta julkaistiin elokuussa 2017 tiedote, jonka pohjalta tuleva näyttely oli esillä paikallisissa medioissa, esimerkiksi Länsi-Savo- ja Pitäjän-uutiset-lehdissä³⁴. Tiedotteessa pyrittiin puolueettomaan linjaan ja sotaä kutsuttiin sisällissodaksi. Tämä herätti kuitenkin tunteita ja paikallislehden nettiversion kommentteissa puitiin sodan nimeä. Kommentteissa sisällissota-termiä vierastettiin. Joku kummasteli, miksei sadan vuoden takaista sotaä voitaisi jo jättää kokonaan menneeseen. Kommentit ovat sittemmin poistuneet lehtien nettisivujen uudistamisen yhteydessä, eikä vanhoja versioita valitettavasti ole tallennettu minnekään.

Näyttelyä edeltänyt aineistonkeruuaihe käynnistettiin museon järjestämällä luento- ja keskustelutilaisuudella syyskuussa 2017. Tarkoitus oli saada viesti tulevas-ta näyttelyaiheesta paikkakuntalaisten tietoisuuteen ja saada yleisö kiinnostumaan museon näyttelystä. Tavoite onnistui, sillä luennolle tuli paljon odotettua enemmän väkeä – yli sata henkeä, mikä on paljon arki-iltana syysaikaan Mäntyharjun kokoisella paikkakunnalla. Merkittävä osa museon perinteisestä kävijäkunnasta kun koostuu paikkakunnan kesäasukkaista, joista monilla on sukujuuret Mäntyharjussa.

Museon tilaisuuteen kutsuttiin puhujaksi sisällissotaa tutkinut FT Tuomas Hoppu. Luennon aiheena olivat Mäntyharjun sotatapahtumat. Tilaisuudessa kerrottiin lisäksi museon tulevasta näyttelystä ja rohkaistiin yleisöä osallistumaan näyttelyn tekoon kertomalla museolle mahdollisia tietojaan, kuten suvussa kulke-neita tarinoita, tai lainaamalla sisällissotaan liittyviä esineitä, valokuvia tai muuta materiaalia museon näyttelykäyttöön.

Luennon jälkeen oli aikaa kysymyksille ja vapaalle keskustelulle. Sodasta käytet-tävä nimitys nousi pian keskustelunaiheeksi. Luennon kuuntelijat olivat erimielisiä siitä, mitä nimitystä sodasta tulisi käyttää. Osalle sota oli itsestään selvästi vapaussota, toisille jotakin muuta. Keskustelusta jäi sellainen vaikutelma, että se, mitä nimeä so-dasta käytetään, on merkityksellisempää toisille. Osa ei ajattele nimityksellä olevan juurikaan väliä. Luento ja sitä seurannut keskustelutilaisuus nauhoitettiin myöhem-pää käyttöä varten ja tallennettiin Mäntyharjun museon arkistoihin.

Talvella 2018 Mäntyharjun kunnan kulttuurisihteeri Anu Yli-Pyky kävi haastateltavana paikallisradiossa museon tulevan näyttelyn tiimoilta. Pidemmästä haastattelusta oli leikattu radioon kuultavaksi lyhyt pätkä, jossa Yli-Pyky kertoi, että puhetta punikeista ja lahtareista saattoi kuulla Mäntyharjussa vielä 1980-lu-vulla. Haastattelusta julkaistiin myös uutinen³⁵.

Aiheesta aloitettiin pian keskustelu Facebookin Mäntyharju - Foorumi -ryh-mässä.³⁶ Kyseessä on avoin Facebook-ryhmä, jossa käydään keskustelua paikallisia kiinnostavista aiheista laidasta laitaan.

Sisällissotaan liittyvää puhetapaa käsittelevän keskusteluketjun aloittaja ihmetteli Yli-Pykyn kommenttia. Hän ei ollut koskaan omakohtaisesti törmännyt tällaiseen ilmiöön. Myös monet muut keskusteluun osallistuneet olivat kummissaan. Toisaalta osa keskusteluun osallistuneista oli havainnut kahtiajakoa. Keskustelua alettiin käydä vahvasti siitä näkökulmasta, että eihän tämä suinkaan näin mennyt, mikä osaltaan rajoitti mahdollisuutta eriäviin mielipiteisiin.

Yleisön reaktioissa Mäntyharjun museon sisällissota-aiheiseen näyttelyyn on näkynyt monella tavalla se, kuinka suhtautuminen sotaan on yhä monin paikoin kahtiajakautunutta. Kuitenkin vielä vahvemmin on tullut esille kiinnostus aihetta kohtaan. Verrattuna museon moniin aiempiin näyttelyihin, kiinnostus vuoden 1918 tapahtumista kertovaa näyttelyä kohtaan oli jo ennakolta laajaa ja näkyvää. Ihmiset ottivat museoon yhteyttä ja kertoivat sukunsa tarinoita. Museolta kyseltiin myös jo ennakolta paljon lisätietoa paikkakunnan tapahtumista ja tapahtumapaikoista.

Seuraavaksi pureudun lähemmin kahteen kipupisteeseen, jotka ovat tulleet esille yleisön reaktioissa museon näyttelyaiheeseen. Nämä ovat sodan nimi sekä sodan perintö. Molempien aiheiden noustessa esiin museon tulevasta näyttelystä puhuttaessa, keskustelu alkoi herkästi polarisoitua.

Keskustelu sodan nimestä

Vuoden 1918 sodasta käytettävä nimitys kertoo usein siitä, mistä näkökulmasta sotatapahtumia tarkastellaan. Eri nimitykset kantavat mukanaan historian painolastia, mutta kertovat samalla sodan moninaisesta luonteesta. Sotaa käytiin hyvin erilaisista lähtökohdista ja käsitys vastapuolen tavoitteista oli usein mielikuvien varassa. Lisäksi niin punaisten kuin valkoistenkin puolella oli hajontaa siinä, minkä puolesta sotaa käytiin.

Nykyään tyypillisimmin vuoden 1918 tapahtumista käytetään nimitystä sisällissota. Esimerkiksi valtioneuvoston kanslia on muistovuoden yhteydessä päättänyt käyttää tapahtumista nimenomaan tätä nimitystä.³⁷ Termillä pyritään usein olemaan ottamatta kantaa siihen, oliko jompikumpi osapuoli sodassa enemmän oikeassa kuin toinen. Tutkimus- ja opetusikässä termi on ollut laajalti käytössä jo ainakin 1990-luvulta.³⁸

Monen muun julkisen toimijan tavoin olemme Mäntyharjun museossa pyrkineet puolueettomuuteen käyttämällä etupäässä termiä sisällissota. Eräs museon näyttelyaiheesta julkaistua tiedotetta kommentoinut lukija tarttui tähän. Hän ihmetteli, mistä lähtien sotaa oli kutsuttu sisällissodaksi, kun hänen mielestään kyse oli vapaussodasta.

Lukija ei kirjoittanut kommenttia omalla nimellään, eikä siitä muutenkaan ollut pääteltävissä esimerkiksi, saattoiko kommentoijan iällä olla vaikutusta 1990-luvulla yleistyneeseen sisällissotatermiin suhtautumiseen. Vielä esimerkiksi 1980-luvulla tutkimuksessa ja julkisessa keskustelussa nimittäin puhuttiin yleisemmin kansalaissodasta kuin sisällissodasta pyrittäessä puolueettomaan ilmaisuun³⁹.

Kuva 8. Mäntyharjulaisia valkoisia Mikkelissä keväällä 1918. Kuva Mäntyharjun museo.

Kuten tiedotetta kommentoinut lukija, myös museon järjestämällä luennolla osa yleisöstä käytti sodasta yleisesti nimitystä vapaussota. Termi kuitenkin särähti joidenkin muiden luennon kuulijoiden korvaan. Eräs osallistuja perusteli vapausotanimityksen vastaista kantaansa. Hänen mukaansa termi vapaussota sivuutti punaisen puolen muistot ja näkökulman sotaan.

Vapaussota viittaakin yleensä valkoiseen näkökulmaan. Termillä viitataan maan vapauttamiseen vieraan vallan joukoista, eli näkökulmaan, jonka mukaan sotaa käytiin Suomen valtiollisen itsenäisyyden puolesta. Termistä tuli heti sodan jälkeen tapahtumien virallinen nimitys.⁴⁰

Osa kansasta koki vapaussotatermin syyllistävänä ja poliittisena. Niinpä toisen maailmansodan jälkeen termin käyttö alkoi hiljalleen menettää valta-asemaansa julkisessa keskustelussa. Erityisesti 1960-luvulta lähtien alettiin puhua yhä enemmän kansalaissodasta.⁴¹

Vapaussotaa käytettiin pitkään julkisessa keskustelussa, vielä kansalaissotanimityksen yleistyttyäkin. Erityisesti sellaisilla alueilla, joissa valtaosa väestöstä oli ollut valkoisten puolella ja sota koettiin yleisesti vapaussodaksi, termi on ollut käytössä näihin päiviin saakka.⁴²

Myös Mäntyharjussa termiä on käytetty yleisesti. Esimerkiksi vuonna 1995 rakennetun Mäntyharjun Rintamaveteraanien ylläpitämän Veteraanipuiston Suomen sodista kertovassa infotaulussa vuoden 1918 tapahtumista käytetään sekä nimitystä vapaussota että kansalaissota.

Vapaussota avaakin terminä yhtä näkökulmaa sadan vuoden takaisiin sotatapahtumiin ja sillä on siinä mielessä yhä paikkansa sisällissodasta käytävässä keskustelussa. Se ei kuitenkaan ota huomioon koko sotatapahtumien kirjoa ja niitä moninaisia syitä, joiden takia yksittäiset ihmiset ottivat osaa sotaan.

Museon luentotilaisuudessa osa käytti sodasta myös nimitystä kapina. Termin käyttö ei kuitenkaan julkisessa keskustelussa herättänyt samanlaisia vastalauseita kuin sisällissodan ja vapaussodan.

Keskustelu sodan perinnöstä

Facebookin Mäntyharju - Foorumi -ryhmässä helmikuun alussa 2018 käydyssä keskustelussa nousi kiinnostavalla tavalla esille, kuinka paikkakuntalaisten muistot siitä, miten sisällissodasta Mäntyharjussa puhuttiin sotaa seuranneita vuosikymmeninä, eroavat toisistaan.⁴³ Kiinnostavaa on myös se, kuinka toisten keskustelijoiden eriäviin mielipiteisiin suhtaudutaan.

Keskustelunavaaja sanoo, ettei ole koskaan kuullut Mäntyharjussa puhuttavan punikeista tai lahtareista. Hän päättää puheenvuoronsa toiveeseen, että Mäntyharjun elämästä ei annettaisi väärää kuvaa. Keskustelunavaaja on varmasti aidosti hämmentynyt kuulemastaan. Hän kuitenkin aloittaa keskustelun tavalla, joka ei ole omiaan toivottamaan tervetulleeksi toisenlaista näkökulmaa. Useampi kommentoija toteaa, että vastakkaisen näkökulman esiin tuominen ei ole helppoa, vaikka myös toisenlainen totuus olisi olemassa.

Eräs kommentoija kertoo viestiketjussa muistonsa 1960-luvun Mäntyharjusta. Hän sanoo, että joku oli silloin käynyt viemässä ylioppilasruusun punaisten muistomerkillä. Tätä oli muistelijan mukaan ihmetelty, jopa paheksuttu. Keskustelun aloittaja vastaa viestiin. Hän arvelee tapausta kommentoidun aikanaan vain, koska yleisenä tapana oli ollut vielä ruusut sankarihaudoille ja nyt joku olikin poikennut kaavasta. Hän ei usko kummastusta aiheuttaneen ruusun laskeminen nimenomaan punaisten haudalle. Muiston esiin tuonut henkilö vastaa tähän pitävänsä kiinni omasta muistostaan.

Facebook-ryhmässä käyty keskustelu kertoo itsessään jotain sodan ympärillä vallitsevasta keskustelukulttuurista. Jos omassa tuttava- tai perhepiirissä aiheesta on totuttu puhumaan tietystä näkökulmasta, oman piirin ulkopuoliset mielipiteet ja näkökulmat jäävät usein itselle näkymättömiksi. Erityisesti punaisten puolella taistelleiden ja heidän jälkeläistensä kokemukset sivuutettiin pitkään julkisessa keskustelussa. Niinpä voikin olla yllättävää kuulla omista kokemuksista poikkeavia näkökulmia.

Omat kokemukset kyseenalaistavien näkökulmien kuuleminen on paitsi yllättävää, varmasti myös ahdistavaa. Toimittaja Johanna Korhonen kirjoittaa suomalaisen julkisen keskustelun polarisoitumisesta teoksessaan *Mikä niitä riivaa? Suomalaisen julkisen keskustelun tuska – ja eräitä etenemismahdollisuuksia* (2017). Korhonen toteaa uusien, aiemmin vaienneiden, äänten mukaantulon keskusteluun

Kuva 9. Vuonna 1949 Mäntyharjun hautausmaalle pystytetty punaisten muistomerkki elokuussa 2016. Kuva Susanna Helminen.

aiheuttavan usein kiukkua. Vastaavasti toisen mielestä yleisenä totuutena esitetty näkökulma voi tuntua loukkaavalta.⁴⁴

Vaikka Mäntyharju onkin verrattain pieni paikkakunta, kaikkien paikkakuntalaisten kokemus sisällissotaan liittyvästä puhetavasta on erilainen ja yksilöllinen. Valtakunnallisellakaan tasolla punaisten puolella taistelleiden tai heidän jälkeläisiensä kokemuksista ei ole aina ollut sallittua puhua ääneen. Niinpä heidän kokemuksensa ovat saattaneet jäädä useimmilta kokonaan kuulematta.

Kirjoitusprosessi

Kävin näyttelyä varten läpi Työväen arkiston ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 1960-luvulla keräämiä muistitietoaineistoja.⁴⁵ Muistot on kerätty pian Väinö Linnan Täällä Pohjantähden alla ilmestymisen jälkeen. Teoksessaan Linna toi esille punaisen puolen näkökulmaa ja antoi samalla myös hävinneille mahdollisuuden muistella sotaa aiempaa julkisemmin.⁴⁶ Tuolloin tapahtumista oli kulunut liki viisikymmentä vuotta.

Museon näyttelyssä pyrin tuomaan näkyväksi sekä punaisten että valkoisten puolella taistelleiden näkökulmaa. Lisäksi nostin parhaani mukaan esiin varsinaisiin sotatapahtumiin osallistumattomien paikkakuntalaisten kokemuksia. Moni mäntyharjulainen joutui sodan aikana pakenemaan kotitalon tuntumassa käytyjä taisteluita, majoittamaan sotajoukkoja ja luovuttamaan ruokatarpeita sotilaille.

Näyttely koostui kahdenlaisista tauluista. Toisissa kerrottiin sota-ajasta Mäntyharjussa teemoittain, toisissa oli teemoittain jaoteltuja Mäntyharjuun liittyviä

lainauksia Työväen arkiston ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokoelmista. Tavoitteenani oli tuoda esille monipuolista näkökulmaa sodan aikaisiin tapahtumiin aikalaisten itsensä kertomana.

Vielä tänäkin päivänä puhuttaessa sisällissodan aikaisista tapahtumista, monet asettuvat jommankumman osapuolen puolelle. Taustalla vaikuttavat monesti omien sukulaisten kohtalot ja sympatiat. Jos on totuttu kuulemaan sisällissodan tarina kerrottuna tietystä näkökulmasta, toisen osapuolen vaikuttimia voi olla vaikea ymmärtää.

Näyttelyn käsikirjoitusta tehdessäni jouduin usein miettimään, miten muotoilisin tekstin niin, että kumpaakaan sodan osapuolta sympatisoivat lukijat eivät kokisi tulleen väärin kohdelluiksi tai sivuutetuiksi. Esimerkiksi valikoidessani lainauksia arkistojen kokoelmista pyrin nostamaan esiin määrällisesti yhtä paljon sekä valkoisten että punaisten puolella taistelleiden muistoja, sekä mahdollisuuksien mukaan myös sotatapahtumiin osallistumattomien muistoja.

Punaisten ja valkoisten muistoja ei eroteltu näkyvästi toisistaan näyttelytauluisissa. Lainaukset olivat tauluissa lomittain ja ainoastaan kunkin lainauksen perässä luki, millä puolella muistelija oli sodassa taistellut.

Tutkimuseettinen pohdinta kulki mukana kaiken aikaa. Vaikka tapahtumista on jo sata vuotta, esimerkiksi nimien tai muiden tarkkojen tunnistetietojen mainitseminen joidenkin yksittäisten tapahtumien yhteydessä tuntui ongelmalliselta, enkä kokenut sitä tarkoituksenmukaiseksikaan. Näin pienellä paikkakunnalla ihmiset osaavat yhdistää sata vuotta sitten eläneet henkilöt jälkipolviin pelkän sukunimen tai asuinkylän perusteella. Myös arkistoaineistojen käyttö asetti omat rajoituksensa tunnistetietojen käyttämiselle.

Samaan aikaan pidin kuitenkin tärkeänä kirjoittaa tapahtumista todenmukaisesti, turhaan kaunistelematta. Muutenkin laajalti tiedossa olleiden terroritekojen tapahtumapaikat esimerkiksi mainitsin nimeltä. Sen sijaan esimerkiksi näyttelyssä julkaistun punalesken kirjeen kohdalla päädyin peittämään lesken kotikylän näkyvistä.

Joko sisällissodasta voidaan puhua asettumatta kummallekaan puolella rintamalinjaa?

Vaikka sisällissodasta on jo sata vuotta, aihe herättää yhä monenlaisia tunteita. On paljon ihmisiä, joiden lapsuudessa koulussa ei puhuttu sisällissodasta juuri ollenkaan. Monessa suvussa kerrotaan yhä tarinoita esimerkiksi sotatapahtumiin osallistuneiden isovanhempien kohtaloista. Useille on edelleen epäselvää, mitä heidän sodan aikana kuolleille tai kadonneille sukulaisilleen tapahtui. Sadan vuoden takaisiin tapahtumiin liittyy yhä paljon epäselvyyksiä ja vaiettuja asioita.

Museonäyttelyn idea on, että kävijällä on näyttelystä lähtiessään enemmän tietoa näyttelyaiheesta kuin näyttelyyn tullessaan, ja että näyttely herättää kävijässä

ajatuksia. Mäntyharjun museon sisällissota-aiheisen näyttelyn yksi tärkeimmistä tavoitteista oli lisätä ymmärrystä sodan taustalla vaikuttaneista motiiveista kummallakin puolella rintamaa. Ajatuksena oli taisteluiden ja tapahtumapaikkojen sekä sodan karun luonteen lisäksi tuoda esille tavalliset ihmiset sotatapahtumien taustalla.

Mäntyharju 1918 -näyttely oli avoinna kesällä 2018. Näyttely oli verrattain suosittu: sitä kävi katsomassa jonkin verran enemmän yleisöä kuin museon aiempien kesien erikoisnäyttelyissä viime vuosina. Kävijöiltä saatiin pääosin positiivista palautetta. Museovierailta oli mahdollisuus kirjata ylös näyttelyn herättämiä ajatuksia ja jättää museolle viesti laatikkoon. Joitain palautteita saatiinkin, kävijämäärään suhteutettuna ei kuitenkaan järin edustavaa otosta.

Suurimmassa osassa palautteita kävijät toivat esille oman sukunsa vaiheita, joista monet kertoivat kuulleensa aikaisintaan 1970-luvulla. Noin puolessa palautteista tuotiin esille sitä, kuinka sisällissodan aikaisista tapahtumista oli heidänkin elinaikanaan vaiettu, eikä esimerkiksi koulussa vielä 1970-luvullakaan puhuttu tapahtumista mitään. Yksi kävijä myönsi, ettei itsekään ole kertonut sukunsa vaiheista jälkipolvilleen. Eräs näyttelyvieras ilmaisi ajatuksensa näin: ”Se puhumattomuus on se, missä ne jäljet näkyvät...”

On selvää, että kaikkia ei voi miellyttää. Pidän vuoden 1918 järkyttävistä tapahtumista puhumista kuitenkin tärkeänä. On syytä muistaa, miten nopeasti vastasyntynyt Suomi ajautui kaaokseen, ja kuinka tuiki tavallisista ihmisistä tuli hetkessä tappajia. Jos epämiellyttävistä tapahtumista vaietaan, niiden toistuminen on todennäköisempää.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Työväen arkisto (TA), Helsinki
Vuoden 1918 arkisto
Terroritilasto Mäntyharju

Verkkolähteet

<https://www.facebook.com/groups/511063395575628/?ref=direct> Luettu 28.4.2018.

<https://mantyharju.fi/sisalto/mantyharju-info> Luettu 28.4.2018.

<https://www.pitajanuutiset.fi/2017/08/12/ensi-vuonna-perehdytaan-sisallissotaan/> Luettu 28.4.2018.

<http://www.tyovaenliike.fi/muistomerkit/vakaumuksensa-puolesta-kuolleitten-muistomerkki-7/> Luettu 28.4.2018.

Kirjallisuus ja muut lähteet

- Favorin, Martti 1983. *Mäntyharjun historia II. 1860-luvulta 1980-luvulle*. Mäntyharjun kunta, Mäntyharju.
- Haapala, Pertti 2009. Sota ja sen nimet. *Sisällissodan pikkujättiläinen*, s. 10–17. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Helsinki.
- Hoppu, Tuomas 2017. Luento Mäntyharjussa 21.9.2017.
- Ignatius, Hannu et al. 1923. Suomen vapaussota vuonna 1918. IV. Otava, Helsinki.
- Ignatius, Hannu et al. 1924. Suomen vapaussota vuonna 1918. V. Otava, Helsinki.
- Korhonen, Johanna 2017. *Mikä niitä riivaa? Suomalaisen julkisen keskustelun tuska – ja eräitä etenemismahdollisuuksia*. Kirjapaja, Helsinki.
- Kuusi, Matti 1938. *Taistelu Mäntyharjusta v. 1918. Kertomuksia vaarallisista retkistä ja rohkeista miehistä*. Mäntyharjun suojeluskunta, Mäntyharju.
- Närhi, Anne 2012. *MUSEO – Mäntyharjun esineellinen muisti. Kokoelmapoliittinen ohjelma*. https://hallinta-mantyarju.kunta-api.fi/wp-content/uploads/2017/08/Kokoelmapoliittinen_ohjelma.pdf Julkaistu 2012, luettu 28.4.2018.
- Peltonen, Ulla-Maija 1996. *Punakapinan muistot – Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Peltonen, Ulla-Maija 2009. Sisällissodan muistaminen. *Sisällissodan pikkujättiläinen*, s. 464–473. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Helsinki.
- Rihu, Tanja 2017. Museo syventyy sisällissotaan Mäntyharjussa — näyttelyä tukee salainen lahjoittaja: ”Hän haluaa auttaa ahkerassa työssä”. <https://lansi-savo.fi/uutiset/kulttuuri-ja-viihde/227d5f14-9470-4a30-9383-6f8aafa6f35f> Julkaistu 12.8.2017, luettu 28.4.2018.
- Rulamo, Anssi 2018. *Valtioneuvoston kanslia käyttää vuoden 1918 sodasta nimeä sisällissota – ”laajasti käytössä tutkijapiireissä”*. <https://www.ksml.fi/kotimaa/Valtioneuvoston-kanslia-k%C3%A4ytt%C3%A4%C3%A4-vuoden-1918-sodasta-nime%C3%A4-sis%C3%A4llissota-%E2%80%93-laajasti-k%C3%A4yt%C3%B6s-s%C3%A4-tutkijapiireiss%C3%A4/1090216> Julkaistu 2.1.2018, luettu 28.4.2018.
- Tikka, Marko 2018. *Kenttöoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Vapaus 5.11.1946. Harrastunnelmainen, vaikuttava surujuhla Mäntyharjulla sunnuntaina.
- Vironen, Petri 2018. *Syrjäinen paikkakunta joutui sisällissodassa taistelutantereeksi – ”Vielä 80-luvulla saattoi kuulla haukuttavan punaäpäriksi ja lahtareiksi”*. <https://yle.fi/uutiset/3-10054340> Julkaistu 3.2.2018, luettu 28.4.2018.
- Ylikangas, Heikki 1993. *Sisällissota*. Historiallinen Aikakauskirja 2/1993. <http://www15.uta.fi/koskivoimaa/valta/1918-40/sisallissota.htm>, luettu 28.4.2018.

Mäntyharju 2018 – The Public Reaction to a Local Civil War Exhibition Topic

ABSTRACT

During the Finnish civil war in 1918 the previously little-known municipality of Mäntyharju was suddenly on everyone's lips as it was one of the key battle sights in the war. For this very reason and because the war took place exactly 100 years ago, it was decided that the summer exhibition of 2018 in the Mäntyharju museum would concentrate on what happened in the locality during the civil war.

The people in Mäntyharju were quite interested in the exhibition topic. However, as a civil war is never an easy subject, it was obvious that the topic would raise conflicting feelings in the public. In this article, I concentrate on the process behind the exhibition. What kind of an effect did the polemic nature of the exhibition subject have on the preparation process?

As the exhibition topic was announced, there was discussion about the name with which to refer to the war. People commented on news articles online and discussed the matter after a lecture organized by the museum.

The term "civil war" used by the museum aiming to be objective was criticized possibly because some people were more familiar with other previously more common terms. Meanwhile, different names used by people taking part in the discussion attracted attention. This was most likely because some terms such as "liberation war" are considered to represent mainly one of the opposing sides' viewpoint.

The legacy of the war was also discussed, especially in a Facebook group. There was some dispute over who's memories about the years that followed the war were correct; whether or not being on the losing side had been considered a stigma and for how long.

Being aware of the polemic nature of the civil war made me more attentive to being objective about the matter. I made sure that there were as many quotes representing both parties, and that people that did not take part in the war but were affected by it were represented as well.

The Finnish civil war has not been a topic open for discussion for that long a time. Even now, it can be a sore topic to some and for others a topic that was surrounded by silence for so long that they never found out what happened in their families in 1918. However controversial, I feel that it is important to bring attention to what happened in Finland just a hundred years ago. Remembering the bad deeds of the past helps ensure that history will not repeat itself.

Loppuviitteet

- 1 <https://mantyharju.fi/sisalto/mantyharju-info> Luettu 28.4.2018.
- 2 Favorin 1983, s. 151.
- 3 Favorin 1983, s. 245.
- 4 Närhi 2012, s. 8–10.
- 5 Närhi 2012, s. 8.
- 6 Kuusi 1938, s. 5–6; Terroritilasto Mäntyharju 1919.
- 7 Kuusi 1938, s. 12; Favorin 1983, s. 230.
- 8 Favorin 1983, s. 231.
- 9 Favorin 1983, s. 232; Kuusi 1938, s. 22–25; Terroritilasto Mäntyharju 1919.
- 10 Ignatius et al. 1924, s. 436–441.
- 11 Favorin 1983, s. 233.
- 12 Ignatius et al. 1923, s. 406–407; Kuusi 1938, s. 29.
- 13 Hoppu 21.9.2017.
- 14 Kuusi 1938, s. 29–30.
- 15 Ignatius et al. 1924, s. 436–441.
- 16 Ignatius et al. 1924, s. 446.
- 17 Kuusi 1938, s. 33.
- 18 Kuusi 1938, s. 19.
- 19 Favorin 1983, s. 234–235.
- 20 Kuusi 1938, s. 30–31.
- 21 Favorin 1983, s. 236.
- 22 Tikka 2018, s. 179.
- 23 Terroritilasto Mäntyharju 1919; Favorin 1983, s. 238.
- 24 Peltonen 2009, s. 464.
- 25 Kuusi 1938, s. 39.
- 26 Favorin 1983, s. 254.
- 27 Favorin 1983, s. 256.
- 28 Peltonen 2009, s. 465–466.
- 29 Peltonen 2009, s. 467.
- 30 Favorin 1983, s. 238.
- 31 Vapaus 5.11.1946.
- 32 <http://www.tyovaenliike.fi/muistomerkit/vakaumuksensa-puolesta-kuolleitten-muistomerkki-7/> Luettu 28.4.2018.
- 33 Terroritilasto Mäntyharju 1919.
- 34 Rihu 2017; <https://www.pitajanuutiset.fi/2017/08/12/ensi-vuonna-perehdytaan-sisallissotaan/> Luettu 28.4.2018.
- 35 Vironen 3.2.2018.
- 36 <https://www.facebook.com/groups/511063395575628/?ref=direct> Luettu 28.4.2018.
- 37 Rulamo 2.1.2018.
- 38 Ylikangas 1993.
- 39 Haapala 2009, s. 11; ks. esim. Favorin 1983, s. 219.
- 40 Haapala 2009, s. 10–11.
- 41 Haapala 2009, s. 10–11.
- 42 Haapala 2009, s. 11.
- 43 <https://www.facebook.com/groups/511063395575628/?ref=direct> Luettu 28.4.2018.
- 44 Korhonen 2017, s. 79.
- 45 Peltonen 1996, s. 66–67, 76.
- 46 Peltonen 1996, s. 15–16.